
ICT als een troef bij het ondervangen van beperkingen

Jan Dekelver

Onderzoekskoördinator ICT aan de Katholieke Hogeschool Kempen

Wendy Peerlings

Onderzoeksmedewerker aan de Katholieke Hogeschool Kempen

1. ICT: een recht voor iedereen
2. Gebrek aan geschikte ICT-toepassingen
3. ICT als een extra troef bij zorgverbreding en inclusie
4. Nood aan effectieve implementatiestrategieën

Noten

Krachtlijnen

In onze kennismaatschappij zijn mensen met beperkingen ondervertegenwoordigd. Overheden moeten daarom dringend werk maken van initiatieven en richtlijnen die de toegankelijkheid van ICT-toepassingen garanderen. Het gebruik kunnen maken van het internet is immers een onvervreemdbaar recht voor alle mensen. Tegelijk is het zo dat heel wat ICT-toepassingen gericht ingezet moeten kunnen worden om specifieke beperkingen te ondervangen en te compenseren.

Naast technische voorzieningen, is er op dit vlak ook nood aan softwaretoepassingen die didactisch verantwoord zijn. Wanneer we op zoek gaan naar dergelijke toepassingen, komen we tot de vaststelling dat er vooralsnog weinig aandacht wordt besteed aan leerlingen met beperkingen. Toch is er op Europees en Vlaams niveau groeiende aandacht voor zorgverbreding en inclusie. Willen we daar in de praktijk van onze scholen echt werk van maken, dan is er nood aan effectieve implementatiestrategieën. Heel wat leerkrachten zijn vooralsnog niet vertrouwd met ICT-toepassingen en verzetten zich tegen het gedifferentieerd inzetten van de computer om de specifieke beperkingen van bepaalde leerlingen te ondervangen. Er is dus nog een lange weg te gaan ...

■ 1. ICT: een recht voor iedereen

ICT: drempel voor mensen met beperkingen

In de wereld van de informatie- en communicatietechnologie (ICT) is de groep van mensen met beperkingen vooralsnog ondervetegenwoordigd. De moeilijkheden om toegang te krijgen tot computers en het internet, zijn inherent aan de aard van de specifieke beperkingen. Wat voor de meesten van ons een wereld van mogelijkheden opent, verhoogt voor mensen met beperkte competenties de drempel voor een volwaardige deelname aan de kennismaatschappij.

ICT = hefboom bij compenseren beperkingen

Tot voor enkele jaren waren er belangrijke, gemeenschappelijke drempels die golden voor alle onderwijsniveaus en -vormen. In iedere school was er een gebrek aan computers, softwaretoepassingen, internetverbindingen, geschoold personeel, enz. Hoewel sommige van deze hindernissen nog steeds actueel zijn, is er op tal van punten ook al heel wat vooruitgang geboekt. Naarmate ICT aldus toch meer algemeen beschikbaar wordt in het onderwijs net als trouwens ook in de maatschappij, komen er vanuit de groep van mensen met beperkingen alsmaar nadrukkelijker vragen om ook voor hen de toegankelijkheid te vergroten. Het besef groeit immers dat ICT voor hen een belangrijke hefboom kan zijn bij het 'compenseren' van hun specifieke beperkingen, iets wat duidelijk wordt geïllustreerd in de talrijke bijdragen in dit tweede cahier over 'ICT voor jongeren met extra zorg'.

internet ontoegankelijk

Toch is er nog een lange weg te gaan, want "De publieke ruimte is vaak niet aangepast aan de diversiteit en noden van haar gebruikers. Dit zorgt voor ontoegankelijkheid". Dit lezen we althans in de subsidiebrochure¹ van de cel 'Gelijke Kansen in Vlaanderen'. Deze vaststelling is bij uitstek geldig voor mensen met beperkingen die op het internet willen. Initiatieven om de ontoegankelijkheid van websites weg te werken zijn in landen als de USA een 'hot issue', maar bij ons nog lang niet 'main stream'.

recht

Nochtans hebben ook mensen met beperkingen het recht om te kiezen hoe ze hun vrije tijd willen doorbrengen. Wanneer zij dus gebruik willen maken van ICT en het internet, dan hebben zij daar ook het recht op. Dit is een principieel standpunt dat aanleunt bij de 'Standaardregels voor Gelijke Kansen van Gehandicapte Personen' van de Verenigde Naties² waarin regeringen worden verzocht om alle officiële diensten en alle media aan te sporen hun informatie toegankelijk te maken voor iedereen (zie: 'regel 5'). Duidelijk is dat er nog een hele weg te gaan is vooraleer websites effectief ook alle toegankelijk zullen zijn voor mensen met beperkingen.

haalbaar

Realistisch bekeken zal dit ook nooit echt gebeuren, omdat het gewoon niet haalbaar is om de complexiteit van informatievoorzieningen terug te brengen tot een vorm en inhoud waar mensen met uiteenlopende beperkingen hun weg in kunnen vinden. Wél moet het haalbaar zijn om die informatie die relevant is voor de specifieke doelgroepen ook echt toegankelijk te maken voor die groepen. Dan zal meteen ook blijken dat wat toegankelijk is gemaakt voor mensen met specifieke beperkingen, plots ook veel duidelijker wordt voor mensen die geen beperking hebben.

■ 2. Gebrek aan geschikte ICT-toepassingen

mogelijkheden vaak
nog ongekend

Niet enkel in Vlaanderen, maar ook op het internationale forum, is de aanwezigheid van mensen met beperkingen op het internet – ondanks alle acties inzake e-inclusie – nog erg klein. Zij kunnen hun eigen zaak meestal niet zelf bepleiten en moeten een beroep doen op vertegenwoordigers om hun belangen te verdedigen. Toch zijn er ook op dat punt meer en meer ‘belangengroepen’ actief. Maar ook nu nog is het zo dat de mogelijkheden die ICT aan deze mensen kan bieden op het gebied van het compenseren van hun specifieke beperkingen, veelal nog ongekend zijn bij de doelgroep zelf, bij hun begeleiders en ouders, bij de onderwijsinstellingen en de organisaties die hen opvangen, enz. Daarom werden in deel 1 van dit dubbelcahier heel wat van deze mogelijkheden concreet beschreven.

↳ technologische
hulpmiddelen en
ondersteunende
software, eerste
cahier, p. 21

didactisch
gebruik van ICT

Wanneer we de focus evenwel veranderen naar het didactisch gebruik van ICT-toepassingen, is het vooral nog zo dat er een grote achterstand van het buitengewoon onderwijs ten aanzien van het gewoon onderwijs bestaat. Alleen al als we kijken naar de hoeveelheid toepassingen is deze achterstand opmerkelijk.

Voor het Vlaamse kleuter- en basisonderwijs heeft de overheid al verschillende brochures verspreid die leraren en teams op weg zetten met ICT. Zo is er bijvoorbeeld de brochure ‘ICT op het menu: 65 recepten voor computergebruik in de basisschool’.³ Deze brochure bevat 70 lesfiches waarbij gebruik wordt gemaakt van freeware. De lesscenario's zijn een handig hulpmiddel om het gebruik van ICT-toepassingen in de basisschool concreet uit te proberen of verder te integreren.

achterstand buiten-
gewoon onderwijs

Dergelijke smaakmakers voor leerkrachten uit het buitengewoon onderwijs zijn op dit ogenblik nog niet beschikbaar. Dit is symptomatisch, want op Vlaamse bodem is de horizon inderdaad ook heel snel verkend als we op zoek gaan naar ICT-toepassingen die bruikbaar zijn voor bijvoorbeeld kinderen en jongeren met een verstandelijke beperking.

In veel scholen voor buitengewoon onderwijs wordt dan ook gebruik gemaakt van toepassingen die ontworpen werden voor het gewoon kleuter- en lager onderwijs. De eenvoudige navigatie van deze toepassingen is een pluspunt, maar inhoudelijk sluiten deze programma's meestal niet aan bij de leefwereld van de kinderen en de jongeren in het buitengewoon onderwijs. Het is een beetje het verhaal van de kip en het ei: wordt er weinig ICT ingeschakeld in de klaspraktijk van het buitengewoon onderwijs, omdat er weinig aangepaste ICT-toepassingen zijn of zijn er weinig toepassingen, omdat er weinig vraag naar is in de klaspraktijk? Gelukkig stellen we wel vast dat in de bestaande databases, die onder impuls van de Vlaamse overheid ICT-toepassingen systematisch en overzichtelijk inventariseren wat hun bruikbaarheid in het basis- en het secundair onderwijs betreft (respectievelijk te vinden op: www.programmamatrix.be en www.ond.vlaanderen.be/secundair/edusoft), er meer in het bijzonder ook gezocht kan worden naar toepassingen die geschikt zijn voor leerlingen met specifieke onderwijsbeperkingen (zie ook de bijdrage van Els Van Doorslaer in het eerste cahier).

↳ programma-
matrix, p. 180
↳ eerste cahier, ICT
helpt leerlingen met
een leerstoornis, p.
105

voorstel van
eindtermen en
ontwikkelingsdoelen

In 2005 ontwikkelde de Dienst Voor Onderwijsontwikkeling (DVO) op vraag van Vlaamse minister van Onderwijs, Frank Vandenbroucke, trouwens ook een voorstel van eindtermen en ontwikkelingsdoelen ICT uitgewerkt voor het basisonderwijs, voor de eerste graad secundair onderwijs en voor het buitengewoon onderwijs. Dit voorstel bevat leergebiedoverschrijdende eindtermen voor het gewoon basisonderwijs, ontwikkelingsdoelen voor het buitengewoon basisonderwijs type 1, 2, 3, 7 en 8, vakoverschrijdende eindtermen voor de A-stroom van de eerste graad secundair onderwijs, vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen voor de B-stroom van de eerste graad secundair onderwijs en ontwikkelingsdoelen voor buitengewoon secundair onderwijs OV3. Op basis van dit voorstel kan ondersteunend materiaal ontwikkeld worden voor leerlingen met beperkingen. Volledigheidshalve verwijzen we trouwens ook even naar de concrete lesscenario's die de DVO eerder ook verzamelde in de brochure: 'ICT-competenties in het basisonderwijs' (2004).⁴

■ 3. ICT als een extra troef bij zorgverbreding en inclusie

e-inclusion

Op Europees niveau groeit de aandacht voor 'e-inclusion' als de derde pijler in het Europees Actieplan i2010.⁵ Hierbij wordt aandacht besteed aan specifieke groepen met beperkingen, zoals mensen met een handicap, laaggeletterden en senioren. De ministers van de Europese landen ondertekenden in juni 2006 de verklaring van Riga. Hierin roepen zij de Europese Commissie en alle betrokkenen op om de genoemde achterstandsgroepen met behulp van

ICT actief te betrekken bij de kennismaatschappij. In 2007 zal de Europese Commissie een communicatie over e-inclusion uitbrengen en in 2008 volgt het e-inclusionactieplan.

*ICT in de zorg-
verbreding : nog in
kinderschoenen*

Tegelijk wordt meer en meer ook in de Vlaamse Gemeenschap de visie gehanteerd dat kinderen en jongeren met beperkingen zoveel mogelijk geïntegreerd dienen te worden in de scholen voor gewoon onderwijs. De initiatieven op het gebied van zorgverbreding draaien volop. Maar het integreren van ICT-toepassingen in de zorgverbreding staat nog in de kinderschoenen, hoewel dergelijke toepassingen in heel wat gevallen ondersteuning kunnen bieden aan heel wat leerlingen met beperkingen.

*sluit aan bij doelstel-
lingen onderwijsver-
nieuwing*

Dat het benutten van ICT in de zorgverbreding nauw aansluit bij de doelstellingen van het onderwijsvernieuingsproces van de Vlaamse overheid, kwam duidelijk naar voren tijdens het symposium 'Ruimte voor inclusief onderwijs : hefboomen vanuit het samenspel onderwijs en welzijn'⁶ waaruit we deze krachtlijnen putten :

- het streven naar inclusie betreft alle domeinen van het maatschappelijk leven en beperkt zich dus niet tot het onderwijs als maatschappelijk domein. Onderwijs heeft op dit vlak evenwel een belangrijke voortrekkersrol te vervullen : inclusief onderwijs kan de motor zijn voor het werkstelligen van een meer inclusieve samenleving;
- elk kind heeft recht op kwaliteitsvol onderwijs, gericht op een optimale persoonlijkheidsontwikkeling en dit ongeacht de eigen mogelijkheden en beperkingen, de onderwijsstructuur, de onderwijsvorm of het onderwijsniveau waarin het zich bevindt;
- inclusief onderwijs is een onderwijsvernieuingsproces : het gaat uit van een visie op maatschappij en onderwijs. Het is tevens een continu proces – dat in bepaalde scholen al bezig is – waarbij de focus gericht is op hoe het onderwijs moet worden aangepast om tegemoet te komen aan de noden van ieder kind en wat nodig is om dit te bestendigen en verder te ontwikkelen. Hierbij is ook de bijdrage vanuit welzijn van belang. Inclusief onderwijs is in die zin een passend antwoord op de bewustwording van de toenemende diversiteit in het onderwijs en een middel voor het realiseren van optimale leer- en ontwikkelingskansen voor elke leerling;
- inclusief onderwijs betreft het recht op een gelijkwaardige keuze voor een zinvol curriculum voor elk kind en iedere jongere met specifieke onderwijsbehoeften binnen de contouren van iedere school. Dit betekent geenszins een stellingname tegen de keuze die andere ouders vanuit hun verantwoordelijkheid willen maken voor buitengewoon onderwijs. Het houdt evenmin een depreciatie in van het buitengewoon onderwijs als onderwijsvorm;

- de opportuniteit of wenselijkheid van inclusief onderwijs wordt niet meer in vraag gesteld. De focus is gericht op de hefboomen en hinderpalen bij de realisatie en implementatie van inclusief onderwijs en dit gekaderd in een ruimere visie op kwaliteitsvol onderwijs, waarbij het welzijnsperspectief evenzeer aan bod komt. Het gaat in essentie over ‘anders werken’ en in zekere mate ook over ‘meer middelen en mogelijkheden’.

↳ *grondige onderwijs-hervorming vanaf 2009, eerste cahier, p. 6 en 16*

Zoals ook reeds verduidelijkt in het eerste cahier over ‘ICT en jongeren met extra zorg’, wil Vlaams minister van Onderwijs, Frank Vandenbroucke, vanaf 1 september 2009 geleidelijk aan een grondige hervorming doorvoeren van het onderwijs voor kinderen met specifieke leer- en zorgbehoeften. In de persmededeling naar aanleiding van het vrijgeven van de discussienota⁷ ter zake lezen we: “Momenteel zitten 1,1 miljoen leerlingen in het basisonderwijs en een belangrijk deel van hen heeft specifieke onderwijsbehoeften die een succesvolle schoolloopbaan kunnen bedreigen. (...) De scholen voor gewoon onderwijs zouden hun poorten iets breder kunnen openstellen, zodat méér leerlingen die nu aangewezen zijn op het buitengewoon onderwijs toch de nodige zorg krijgen om in het gewoon onderwijs te blijven”.

inclusie is prioriteit

De inclusiegedachte is een van de prioriteiten van de minister. De nakende onderwijshervorming van het basisonderwijs is ook op deze gedachte gebaseerd. ICT kan een belangrijke ondersteunende rol vervullen bij deze hervorming. In vrijwel elke school en in iedere klas wordt er tegenwoordig gewerkt met de computer. Toch is de computer als hulpmiddel voor kinderen en jongeren met een beperking in het basisonderwijs nog lang niet vanzelfsprekend...

■ 4. Nood aan effectieve implementatiestrategieën

geschikte ICT-hulpmiddelen en ondersteuning nodig

Om ICT als hulpmiddel voor kinderen en jongeren met specifieke onderwijsbeperkingen zo goed mogelijk en structureel ingebed te krijgen in het onderwijs, is er meer nodig dan gewoon maar het ter beschikking hebben van een computer in de klas. Er moet bewust ook gezocht worden naar geschikte ICT-hulpmiddelen en er is ondersteuning nodig voor een goed didactisch gebruik van deze middelen.

Daarbij is het belangrijk te starten vanuit de vaststelling dat kinderen en jongeren met beperkingen het vaak moeilijk zullen hebben in het gewone onderwijs. Als je bijvoorbeeld niet vlot kunt noteren wat de leerkracht zegt of op het bord noteert, wordt het ‘leren’ hierdoor op verschillende manieren benadeeld. Kinderen en jongeren krijgen dan ongewild problemen ondanks goede intellectuele mogelijkheden. Op een eenvoudige manier kan ICT hen

helpen. Te denken valt aan het ter beschikking krijgen van een laptop om te noteren, het kunnen gebruiken van een Personal Digital Assistant (PDA)⁸ als agenda, het mogen gebruiken van aangepaste leessoftware in de klas, ... om de nadelige invloed van hun beperkingen te verminderen. Onafhankelijk van de oorzaak van de problemen (bv. dyslexie, dyspraxie, visusproblemen, geheugenproblemen, traagheid, ...) kan ICT in veel gevallen een uitstekend hulpmiddel zijn. ICT in de zorgverbreding richt zich dan ook niet tot bepaalde groepen beperkingen, maar tot leerlingen met beperkingen in het gewone onderwijs in het algemeen.

*leerkrachten te
weinig vertrouwd
met ICT*

Toch is het lang nog geen evidentie dat ICT bijna automatisch als ondersteuning wordt ingezet waar er zich noden voordoen. Hoewel er tegenwoordig in elke school heel wat computers aanwezig zijn en leerkrachten ook echt het beste willen voor hun leerlingen met beperkingen, is het vooralsnog zo dat goede praktijkvoorbeelden van de effectieve integratie van ICT voor kinderen en jongeren met beperkingen nog erg schaars zijn.

Blijkbaar speelt het gebrek aan vertrouwdheid met ICT bij veel leerkrachten hierin een doorslaggevende rol. Vanuit therapeutische en remediërende hoek wordt er bij veel leerkrachten bovendien ook heel wat weerstand ondervonden. Leerkrachten zien het vaak niet zitten dat een leerling met een laptop werkt in de klas. Het integreren van ICT-hulpmiddelen voor kinderen en jongeren met beperkingen in het klasgebeuren is nog niet vanzelfsprekend. Er rijzen heel wat vragen.

*er rijzen heel wat
vragen*

Wat zijn de factoren die hierin meespelen? Waar zijn de leerkrachten en begeleiders bang voor? Wat houdt hen tegen om het te proberen? Maakt ICT hen onwennig? Is ICT te bedreigend? Is het te 'anders'? Is het te moeilijk? Te onbekend? Weten leerkrachten niet waar te beginnen? Of zijn we met z'n allen bang de vaste grond onder onze voeten te verliezen?

implementatieplan

Het verkennen van deze vragen is cruciaal om binnen de school te komen tot een didactisch verantwoord en praktisch haalbaar plan van aanpak om ICT als hulpmiddel op een efficiënte manier in te schakelen voor leerlingen met beperkingen. Dit plan moet zorgen voor een zeer praktijkgerichte en breed implementeerbare aanpak die à la limite alle leerlingen ten goede komt.

voorwaarden

Tegelijk is het wenselijk en nodig dat schooloverstijgend nog veel meer werk gemaakt wordt van het ontwikkelen van leermaterialen en van het ontsluiten van informatie over het didactische gebruik ervan. Ondersteuning van leerkrachten en adviezen bij de praktische implementatie van ICT in de klas is eveneens een noodzaak. Praktijkgerelateerde nascholing is geen overbo-

dige luxe. Op tal van vlakken kunnen of moeten de Vlaamse en Europese overheden hierin een cruciale rol opnemen, want zoals we geschetst hebben in deze bijdrage : er nog een lange weg te gaan ...

Noten

1. Zie Vander Poorten, H., *Subsidiegids*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Coördinatie, 2005.
2. Resolutie van de Verenigde Naties, 1993. Bron: Europees Parlement www.europa.eu/factsheets/4_8_8_nl.htm
3. Voor meer informatie zie : www.ond.vlaanderen.be/ict/infrastructuur/ictophetmenu.htm.
4. Deze brochure kan gedownload worden van : www.ond.vlaanderen.be/dvo/ICT/indexict.htm.
5. Meer info over het Europees Actieplan i2010 is te vinden op www2.vlaanderen.be/ned/sites/media/eFlanders/informatiemaatschappij/i2010/goedkeuringi2010.htm
6. Zie het rapport : *Ruimte voor inclusief onderwijs : hefbomen vanuit het samenspel onderwijs en welzijn, Symposium over Inclusief Onderwijs*, 16 januari 2004, Departement Onderwijs, Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap, Gelijke Kansen in Vlaanderen (www.ond.vlaanderen.be/gok/leerzorg/memorandum.htm).
7. Zie persmededeling in het kader van de *Discussienota hervorming onderwijs voor kinderen met specifieke behoeften*, Kabinet Vlaams minister van Onderwijs en Vorming, 19 december 2005, www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2005p/051219-hervorming.htm.
8. Een PDA ofwel Personal Digital Assistant is een klein draagbaar toestel dat computer-, telefonie-, fax- en netwerkfuncties combineert. De moderne PDA van vandaag kan dienen als mobiele telefoon en persoonlijke organisator. Sommige PDA's zijn uitgerust met een minitoetsenbord, andere met een aanraakscherm of touch screen en een pen of stylus.

